

- ⁷⁵ OR. – 1918. – den 10. April (28. März). – Nr. 37.
⁷⁶ OR. – 1918. – den 24. (11.) Mai. – Nr. 72.
⁷⁷ OR. – 1918. – den 30. (17.) April. – Nr. 54.
⁷⁸ OR. – 1918. – den 4. Juli (21. Juni). – Nr. 105.
⁷⁹ OR. – 1918. – den 1. Mai (18. April). – Nr. 55.
⁸⁰ Там же.
⁸¹ OR. – 1918. – den 2. Juni (20. Mai). – Nr. 80.
⁸² OR. – 1918. – den 26. Juli. – Nr. 123.
⁸³ OR. – 1918. – den 28. Juli. – Nr. 125.
⁸⁴ OR. – 1918. – den 11. Juli (28. Juni). – Nr. 111.
⁸⁵ OR. – 1918. – den 2. August. – Nr. 129.
⁸⁶ OR. – 1918. – den 1. November. – Nr. 199.
⁸⁷ OR. – 1918. – den 30. November. – Nr. 220.
⁸⁸ OR. – 1918. – den 12. Februar. – Nr. 4.

Надійшла до редколегії 24.01.2008 р.

Б. В. Чирко

**РЕПРЕСОВАНІ БЕЗВИННО...
(ДОКУМЕНТАЛЬНА РОЗПОВІДЬ
ПРО «НАЦІОНАЛЬНИЙ СОЮЗ НІМЦІВ НА УКРАЇНІ»)**

На прикладі «справи» Національного союзу німців на Україні розглядаються деякі аспекти репресивних акцій сталінського режиму щодо німецької етнічної спільноти. Основу джерельної бази публікації становлять документи державних архівів України.

Як відомо, дослідження проблеми репресій щодо національних меншин України, зокрема німецької етнічної спільноти, викликає значний інтерес у науковій громадськості. Опубліковані серйозні наукові праці В. В. Ченцова, М. Ф. Бугая, Н. В. Осташевої, П. Б. Ремпеля, В. Б. Євтуха, М. Л. Кравченка, Н. В. Кривця, А. І. Кудряченка. У науковий обіг введені значні пласти архівних документів, які дозволяють всебічно дослідити репресії тоталітарного режиму щодо німців, поляків, а також інших національних спільнот України.

Автор пропонованої публікації також зосереджує увагу на дослідженні архівних матеріалів. Розглядаючи проблему репресій щодо

німецького населення, наведемо один з численних документів, які знаходяться в фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Мова йде про Спецінформацію Наркомату юстиції УРСР, надіслану до ЦК КП(б)У, Раднаркому УРСР та Наркомюсту СРСР про контрреволюційну діяльність «Національного союзу німців на Україні», яка була датована 16 березня 1937 р. Документ подається мовою оригіналу, за сучасним правописом, але, щоб зберегти колорит часу, коли він створювався, у тексті залишені окремі слова й словосполучення без виправлень та будь-яких пояснень.

Совершенно секретно

Спецколлегией Днепропетровского облсуда 19–22 февраля с. г. заслушано дело группы участников контрреволюционной фашистской организации «Национальный союз немцев на Украине», организовавших свою контрреволюционную деятельность в Хортицком немецком педагогическом техникуме.

Установлено, что указанная группа возглавлялась бывшим директором указанного техникума Биликом Мартыном и бывшим директором машиностроительного техникума Гоером. Свою контрреволюционную деятельность Билик и Гоер начали еще в 1923 г. во время работы в Одессе, где Билик был директором совпартшколы, а Гоер был лектором этой же партшколы. В то же время в Одессе был организован немецкий национальный союз, который официально носил название «Культурферейн». Фактически этот союз был вполне оформившейся контрреволюционной организацией, работавшей по заданиям немецкого консульства в Одессе. Немецкий вице-консул и его жена присутствовали на совещаниях этой организации, давая указания по контрреволюционной работе и в немецких колониях Одесской области.

Установлено, что в 1927 г. Билик и Гоер выезжали в Германию, якобы для свидания с родными, а фактически немецким консульством предложено было Билику связаться в Берлине с институтом, который являлся школой немецких разведывательных органов. В этом институте Билик должен был получить указания о дальнейшей контрреволюционной работе на территории Советского Союза по возвращению из Германии.

Кроме того, Билику по заданиям консульства надлежало связаться в Берлине с тайной политической полицией для получения заданий о работе в СССР. Эти указания были получены Биликом от

разведовательного отдела берлинской полицией президиума и в основном сводились к следующему:

1. Развернуть на территории Советского Союза работу по созданию контрреволюционных организаций из числа немецкого населения, усилив националистическую пропаганду среди немцев.

2. Иметь тесную связь с немецкими консульствами в Одессе и Харькове, где получать задания по контрреволюционной работе.

3. Подготовить кадры для диверсионной работы из числа членов организации и в первые же дни войны Советского Союза с Германией перейти к открытым диверсионным актам (разрушение ж/д линий, мостов, применение бактерий заразных болезней, заражение воды и т. д.).

В немецком консульстве Билику указали, что диверсионной работой на транспорте и в промышленности должны будут заниматься все члены организации, где бы они ни находились, применяя все методы и способы, не ожидая особых указаний.

По возвращению в Одессу из Германии Билик был переброшен в Мелитопольский округ лектором педтехникума в с. Пришиб. Переброска была вызвана несвоевременным возвращением Билика из Германии, а также тем, что в Одесском партийном комитете стало известно о связи Билика с антисоветскими элементами.

Находясь в Пришибе, Билик поддерживал связь с Гоером, оставшимся в Одессе на работе зав. совпартшколы, причем и Билик и Гоер продолжали заниматься контрреволюционной деятельностью.

В 1929 г. Гоер был снят с должности зав. совпартшколы в Одессе за связь с антисоветским элементом и был переброшен инспектором нацмена Запорожского райнаробраза.

Вскоре Билик был переведен из Пришиба в Хортицкий педтехникум директором, взяв к себе на работу Гоера в качестве зав. учебной части.

В 1931 г. Гоер перешел директором в машиностроительный немецкий техникум, а Билик оставался директором педтехникума, проводя в обоих техникумах контрреволюционную работу по вовлечению антисоветски настроенных лиц в организацию по подготовке кадров для диверсионной работы на случай войны.

Основные организаторы и руководители «национального союза» немцев на Украине привлекаются отдельно к ответственности по делу центрального руководства контрреволюционной организации (в том числе Билик и Гоер), а в отношении остальной группы участ-

ников этой организации, связанной с работой в Хортицком педтехникуме, дело рассматривалось днепропетровской спецколлегией.

Спецколлегией установлено, что помимо педагогического персонала техникума в организацию вовлекались некоторые студенты техникума. Причем вербовке студентов предшествовало искусственное создание в техникуме тяжелых материально-бытовых условий. Для этого Биликом был завербован завхоз педтехникума Крефт, который по заданиям Билика прекратил отопление бытовых и учебных помещений техникума, резко ухудшил питание студенчества, разбазаривал продукты питания для откармливания свиней.

Созданные тяжелые материально-бытовые условия, вызвавшие массовое недовольство студентов, были отнесены главарями контрреволюционной организации за счет советской власти, а затем использованы для вербовки студентов в «Национальный союз».

Первым был завербован студент Янцен, вслед за ним Классен, Ульрих, Брода и другие, давшие свое согласие на участие в контрреволюционной деятельности «Национального союза». Однако только обвиняемые Янцен, Крефт, Штейнингер, Дик и Гирш были посвящены в конечные задачи диверсионного порядка организации, членами которой они состояли. Остальные обвиняемые об этих задачах не знали, будучи введены лишь в курс заданий на мирное время.

Рассматривая это дело, спецколлегия учла, что основные организаторы и руководители этого контрреволюционного союза проходят отдельно, что из подсудимых, проходящих по данному делу, никто не предпринимал конкретных мер к осуществлению диверсионных актов, спецколлегия сочла возможным в отношении этих завербованных лиц не применять высшей меры, ограничившись длительным лишением свободы, в частности, Янцен, Крефт, Гейдик – осуждены на 10 лет лишения свободы каждый в отдаленных местах Союза, Дик, Штейнингер, Гирш – на 7 (семь) лет лишения свободы каждый, Гройман, Классен, Копп, по 6 (шесть) лет лишения свободы каждый, Паульс, Вине, Шульц – по 5 (пять) лет лишения свободы каждый.

Из материалов дела устанавливается недостаточное внимание со стороны Запорожского наробраза, со стороны запорожских организаций к работе этих техникумов (педтехникума, машиностроительного техникума), где благодаря отсутствию бдительности и руководства со стороны соответствующих органов на протяжении ряда

лет проводилась контрреволюційна пропаганда і активна контрреволюційна робота.

Ф. Радченко¹.

Поява вищенаведеного документа, як і інших звинувачувальних матеріалів, зокрема, Доповідної записки голови ДПУ В. Балицького до ЦК КП(б)У про вплив націоналістичних організацій і консульств Німеччини на німецьке населення України та надання йому гітлерівської допомоги (22 травня 1934 р.)²; Протокол засідання Секретаріату ЦК КП(б)У про засміченість класово ворожими елементами Хортицького німецького машинобудівного технікуму (7 квітня 1935 р.)³; Інформація Наркомату внутрішніх справ УСРР до ЦК КП(б)У про засудження групи німців-ксьондзів Карл-Лібкнехтівського району (10 квітня 1935 р.)⁴; Повідомлення Наркомату юстиції та генерального прокурора УСРР до ЦК КП(б)У про винесення вироку Одеським облсудом групі німецьких пасторів Карл-Лібкнехтівського району (29 квітня 1935 р.)⁵; Довідка про політичний стан в німецьких національних районах Одеської області (вересень 1937 р.)⁶; Доповідна записка відділу шкіл ЦК КП(б)У про обстеження стану партійно-політичної, навчальної і виховної роботи в Одеському німецькому педагогічному інституті (жовтень 1937 р.)⁷, а також й багатьох інших була проявом репресивної політики державно-політичного керівництва країни щодо представників німецької національної меншини. Пояснюється це рядом факторів.

Наприкінці 20-х рр., в умовах остаточного формування сталінського тоталітарного режиму в Україні відбуваються кардинальні зміни в заходах у галузі національної політики – поступово починає згортатися політика українізації, змінюється й державна політика щодо національних меншин. У 1933-34 рр., поряд з викоріненням «українського націоналізму» (зокрема так званої «скрипниковщини»), пролунали заяви й про «фашистів» з середовища національних меншин. Особливо упередженим було ставлення радянських владних структур по відношенню до німецького та польського населення, яке розглядалося як потенційна база для «фашистської» та «контрреволюційної» діяльності в країні. Починається ліквідація інститутів національно-культурного розвитку – системи національного районування та навчальних закладів, викладання в яких здійснювалося мовами національних меншин. У 1935-37 рр., поряд із ліквідацією інститутів національно-культурного розвитку, починається нова хвиля арештів та заслання тих, хто проходив по сфальсифікованих справах «контр-

революційних», «фашистських» та «націоналістичних» організацій. Масового характеру набули також і депортації національних меншин з місць їх історичного проживання в Україні. Репресивні акції здійснювалися на підставі десятків «заборонних» постанов, однією з яких була Спецінформація Наркомату юстиції УРСР, що була надіслана до ЦК КП(б)У, Раднаркому УРСР та Наркомюсту СРСР про контрреволюційну діяльність «Національного союзу німців на Україні» від 16 березня 1937 р.

Аналізуючи текст зазначеного документа стає зрозумілим, що звинувачення у контрреволюційній діяльності (як і інших дій «учасників» союзу – підготовці до диверсій, бактеріологічної війни тощо) були безпідставними. Проте заради встановлення максимально можливо точного відтворення подій автор публікації звернувся до відповідних державних інстанцій з проханням надати відповідь відносно об'єктивності вироку щодо учасників «Національного союзу німців на Україні». У відповіді зазначалося, що директор Хортицького німецького машинобудівного технікуму Карл Карлович Гоер та директор Хортицького німецького педагогічного технікуму Мартин Гуговіч Білик; а також Генріх Петрович Янцен, Генріх Іванович Классен, Микола Оттович Штейнінгер та інші учасники «контрреволюційної фашистської організації» в серпні 1937 р. були розстріляні. У червні 1959 р. Військова Колегія Верховного Суду СРСР карну справу К. К. Гоера, М. Г. Білика та інших «контрреволюціонерів» припинила за відсутністю складу злочину. З серпня 1962 р. Запорізький обласний суд реабілітував Г. П. Янца, Г. І. Классена, М. О. Штейнінгера, а також інших учасників «Союзу». В постанові президії Запорізького обласного суду від 3 серпня 1962 р. про реабілітацію осіб німецької національності, репресованих у 1937 р., зазначено: «Додатковою перевіркою встановлено, що у справі нема доказів антирадянської діяльності зазначених вище осіб, а матеріали справи по відношенню до них по суті сфабриковані. У судовому засіданні частина підсудних відмовились від своїх показань, а в касаційних скаргах посилались на застосування по відношенню до них незаконних методів ведення слідства». Як бачимо, справа «Національного союзу німців на Україні» була сфабрикована каральними службами режиму. Отже, у серпні 1937 р. пролилася кров безвинних людей. Наш обов'язок сказати про це людям.

Бібліографічні посилання

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 2909, арк. 28–30.

² Там само. – Оп. 1, спр. 1393, арк. 1–11.

³ Там само. – Оп. 7, спр. 382, арк. 125.

⁴ Там само. – Оп. 1, спр. 2739, арк. 49.

⁵ Там само. – Арк. 50.

⁶ Там само. – Оп. 20, спр. 1610, арк. 13–18.

⁷ Там само. – Оп. 6, спр. 459, арк. 137–141.

Надійшла до редколегії 14.03.2008 р.

Г. В. Абакунова

ОБРАЗ НІМЦІВ І ЄВРЕЇВ ПЕРІОДУ ГОЛОКОСТУ У ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Стисло розглянутий розвиток історіографії Голокосту в Західній Європі та Північній Америці з точки зору формування певних образів «німців-катів» та «євреїв-жертв». Виокремлені конкретні етапи розвитку вивчення Голокосту за десятиліттями; простежена трансформація образів євреїв та німців у зарубіжній історіографії з середини 40-х до 2000-х рр. включно; визначені головні складності, пов'язані з переосмисленням образів як німців, так і євреїв, з якими стикаються вчені на деяких етапах досліджень, а також позначені питання, які до сьогодні ще недостатньо досліджені.

Друга світова війна є найтрагічнішою сторінкою в історії ХХ ст. і однією з найжахливіших сторінок в історії людства. Злочини, скоєні під час неї, не мають аналогів в історії ні за кількістю жертв, ні за способами та засобами вбивства. Однією зі складових цих вбивств є Голокост (у пер. з грецької – жертвопринесення) – масове фізичне знищення людей єврейської національності під час перебування нацистів при владі¹.

Ця тема не припиняє бути актуальною упродовж тривалого проміжку часу – від закінчення війни й до сьогодні – і це обумовлюється кількома причинами. По-перше, проблема вивчення Голокосту є досить неоднозначною: з одного боку, це – безпрецедентне явище в історії людства, оскільки сама ідея нацистів – винищення людей за національною ознакою – не має аналогів, і саме євреї постраждали найбільше (загинуло дві третини європейського єврейства); з іншого бо-